

Тема:

**НААУ
звернулася
до ВРУ щодо
законопроєкту
№ 3276
СТОСОВНО
правосуддя під
час карантину**

с. 3

**Рекламування
адвокатських
послуг,
робота зі ЗМІ
та у мережі
Інтернет:
досвід Угорщини**

с. 7

**Скасування
адвокатської
монополії,
або Як українців
позбавляють
права на захист
у судах**

с. 10

**Дайджест
діяльності
комітетів
та секцій НААУ**

с. 12

ОЛЕКСАНДР ГОЛЬДЕНВЕЙЗЕР: ПЕРШИЙ ОЧІЛЬНИК КИЇВСЬКИХ АДВОКАТІВ, ВЗІРЕЦЬ НАЙВИЩОЇ МОРАЛІ (ДО 165-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ)

Галина Басара-Тилищак, к. іст. н., учасниця Проєкту «Історія адвокатури України Центру досліджень адвокатури і права НААУ»

Ім'я відомого адвоката, публіциста, правника і багаторічного голови Розпорядчого комітету консультації присяжних повірених Київського судового округу Олександра Соломоновича Гольденвейзера вписане в історію адвокатури в Україні великими літерами. В організації адвокатського самоврядування у Києві він був першопрохідцем. І ще чимало справ цього гідного громадянина, активного учасника суспільних змін можна описати з додаванням слова «уперше». Центр досліджень адвокатури і права при НААУ запрошує ближче познайомитися із плідним життєвим шляхом найвідомішого адвоката Києва кінця XIX — початку XX століття.

«Блискучий адвокат, видатний учений, юрист і соціолог, а головне — людина найвищої моралі... Було у всьому його житті — у поглядах, у ставленні до людей, навіть у зовнішній благородній достойній поставі — щось особливе, що привертало увагу всіх. Є такі люди — вони не зливаються з натовпом... Наче знак обраності на них. Як альпійська вершина, горда, недосяжна», — такими словами характеризували Олександра Гольденвейзера друзі. «До нього... тягнулися однаково — росіяни, євреї, поляки — тягнулися за порадою, повчанням і неупередженим судом... Був людиною поза конкурсом — майже легендарний, поза часом і простором, поза расою і станом...», — такими були найвищі слова похвали адвокату від сучасників¹.

Олександр Соломонович Гольденвейзер народився 14 лютого 1855 року в Каневі у заможній єврейській родині. Батько був купцем другої гільдії міста Катеринослава (сучасний Дніпро), дідусь — засновником єврейської землеробської колонії у Бесарабії. У власності батьків був великий будинок у Мінську.

Олександр закінчив гімназію у Катеринославі. У 1876 році завершив навчання на юридичному факультеті Санкт-Петербурзького університету. Працював помічником присяжного повіреного (адвоката)

у свого старшого брата Мойсея Гольденвейзера у Москві. Як і брат, Олександр захопився колекціонуванням рідкісних книг, зібравши протягом свого життя цінну бібліотеку².

У 1877 р. Олександр Гольденвейзер переїхав до Києва. До цього кроку його підштовхнув Лев Куперник — найвідоміший у той час на півдні та південному заході Росії адвокат-криміналіст. Він влаштувався працювати в адвокатську контору, яку з часом очолив; надавав свої послуги як адвокат. Згодом організував та протягом чотирнадцяти років керував Товариством допомоги особам, звільненим з місць ув'язнення. Товариство допомагало знайти роботу, сприяло у пошуку житла, надавало колишнім в'язням правову допомогу.

Олександр Гольденвейзер зібрав чималі кошти для харчування й лікування дітей, які перебували у Рубежівській колонії для неповнолітніх злочинців. Цей

¹ Винавер М. М. Недавнее. (Воспоминания и характеристики). Париж, 1926. С. 215.

² У 1920 році видання з бібліотечної колекції О. С. Гольденвейзера були вивезені братом у Польщу.

виправний заклад був організований у 1876 році, ще до приїзду адвоката у Київ, у селі Михайлівка-Рубежівка за Ворзелем на кошти меценатів братів Терещенків. У 1884 році колонію перевели на територію передмістя Києва — на історичну місцевість — хутір Галагани, виділивши для неї ділянку ліворуч Брест-Литовського шосе (сучасний проспект Перемоги; у 1921 році хутір Галагани увійшов у межі Києва). Тут були споруджені майстерні та виправні споруди, а також церква. Засадю милосердя Олександра Соломоновича до усіх, хто опинився не в ладах із законом, було його світоглядне переконання, що у більшості випадків вина суспільства перед злочинцем не менша, ніж вина злочинця перед суспільством.

Згідно з Судовими Уставами 1864 року для здійснення судочинства уся територія Російської імперії поділялася на судові округи на чолі з судовими палатами. До початку XX ст. в усій Росії було створено 14 судових округів, з них три на території підросійської України: Харківський, Одеський і Київський судові округи та відповідні судові палати. Урочисте заснування Київської судової палати відбулося найпізніше — 29 червня 1881 року та стало підсумком впровадження судових реформ на Правобережній Україні. Органами професійного самоврядування присяжних повірених (адвокатів) згідно із законодавством виступали загальні збори присяжних повірених округу судової палати і обрана ними рада, що володіла функціями адміністративної та дисциплінарної влади. У кожному окрузі судової палати, якщо число присяжних повірених перевищувало 20, засновувалася рада присяжних повірених, кількість членів якої повинна була бути не менша 5 і не більша 15 осіб. На раду покладалися функції спостереження за неухильним дотриманням присяжними повіреними своїх обов'язків, виконанням законів і правил в інтересах довіритель (клієнтів). До часу заснування рад присяжних повірених їх функції виконували окружні суди, що унеможливлювало адвокатське самоврядування.

У 1880-х роках усі спроби створити раду присяжних повірених у Києві були безуспішними — імперська влада з 1874 року взагалі призупинила процес їх організації, обґрунтовуючи це рішення тим, що вже створені ради не справилися з виконанням покладених на них завдань нагляду за гідністю і моральною

чистотою у діях присяжних повірених. У Київському судовому окрузі рада присяжних повірених була створена лише у 1916 році — вже після смерті Олександра Соломоновича. Проте при Київському окружному суді існував прототип такої ради — Розпорядчий комітет консультації присяжних повірених, який об'єднав київську адвокатуру. Його першим і незмінним головою був адвокат Гольденвейзер. Не зовсім легітимний, цей орган мав ще відстояти перед властями своє «надзаконне положення» і, за відгуками сучасників, тримався виключно на особистості О. С. Гольденвейзера. Керівник київських адвокатів був незаперечним авторитетом у питаннях адвокатської поведінки³.

Олександр Гольденвейзер вважався одним з найкращих спеціалістів з цивільного права у Російській імперії. Був автором наукових праць з цивільного та кримінального права, проблем пенитенціарної системи, соціального законодавства, реформування державних інститутів. Адвокат цікавився правами людей, які втратили здоров'я на роботі і більше не могли заробляти, осіб похилого віку. Описував кращий світовий досвід у цих питаннях («Соціальне законодавство Німецької імперії. Страхування робітників: лікарняне, від нещасних випадків, на випадок втрати здатності працювати і старості», 1890).

Сучасники називали Олександра Гольденвейзера «позитивістом-мрійником» і вважали, що він був такою ж мірою літератором і мислителем, як і адвокатом. Практичну свою діяльність він присвятив, переважно, цивілістиці, а його теоретичні інтереси перебували в площині кримінального права. Дослідники схильні вважати О. Гольденвейзера юристом-соціологом і зазначають, що юриспруденція цікавила його не своєю догматичною стороною і не тим, в чому вона була самодостатньою, а, передусім, як засіб до застосування принципів моралі і соціальної справедливості.

Адвокат Гольденвейзер був автором критичної праці по творчості Льва Толстого, з яким був знайомий і яка принесла йому славу. Проблема покарання — основна тема роману Льва Толстого «Воскресіння». Незабаром після появи твору у щотижневих номерах журналу «Нива» вийшов коментар до нього Олександра Соломоновича під назвою «Злочин як покарання і покарання як злочин (мотиви Толстовського «Воскресіння»». Ця праця була у 1900 році прочитана як допо-

³ Там само. С. 213 — 214.

віді на зборах київської адвокатури і мала бути опублікована у журналі «Мир Божий», однак була заборонена цензурою. Надрукував її у 1901 році журнал «Вестник права», який виходив без попередньої цензури. У 1908 році праця була перевидана у Києві у збірнику статей О. С. Гольденвейзера «Етюд, лекції і промови на кримінальні теми» та вийшла окремим виданням у 1911 році. З 1902 по 1910 роки з'явилися її переклади на німецьку, французьку, іспанську, англійську та польську мови. Лев Толстой 14 лютого 1909 року у листі з Ясної Поляни до сина Гольденвейзера — Емануїла Олександровича (перекладача твору англійською), дав блискучу оцінку критичній праці Олександра Соломоновича, відзначивши, що «етюд Вашого батька (О. С. Гольденвейзера — авт.) потужно і яскраво висвітлює дорогі мені думки про нерозумність і аморальність тієї дивної установи, яка зветься судом»⁴.

Назва, яку дав О. С. Гольденвейзер своєму твору «Злочин як покарання і покарання як злочин», — це не гра слів. Так автор сформулював основну думку роману Льва Толстого. Згідно з Толстовською філософією справжньою причиною злочинів є пануюче у суспільстві соціальне зло і бездушне ставлення людей до своїх ближніх. Винуватці діянь, які називаються злочинними, в більшості випадків, не природжені злочинці, а лише жертви цієї бездушності та соціального зла. Тому злочин — це лише заслужене суспільством покарання. Збитки, заподіяні злочином, і ті клопоти, які суспільству доводиться витратити на особистість злочинця, є заслуженою відплатою за бездушне ставлення людей до своїх ближніх, яке штовхає їх на шлях пороку і злочину⁵.

Олександра Соломоновича запрошували читати лекції у найкращі навчальні заклади; він викладав у Парижі. Виступав з доповідями на засіданнях Київського юридичного товариства, брав участь у Міжнародних юридичних конгресах.

Незважаючи на своє достойне місце у суспільстві, Олександр Гольденвейзер не був задоволений своїм життям у Російській імперії. У 1900 році він мав рішучий намір переселитися зі своєю родиною до Сполучених Штатів Америки. Такі плани знаного адвоката стали

сенсацією у Києві. У той час Гольденвейзеру не вдалося здійснити своє бажання. Проте за його наполяганням у 1900 і 1902 році емігрували в Америку два старших сини адвоката — двадцятирічні Олександр та Емануїл. Обидва зробили за океаном блискучу кар'єру. Олександр захистив дисертацію в Колумбійському університеті, став видатним антропологом і досліджував ескімосів та індіанців-ірокезів. Написав класичні наукові праці з антропології «Рання цивілізація» (1922 р.) та «Історія, психологія і культура» (1930 р.). Емануїл також отримав докторський ступінь, працював в урядових установах, зокрема, у Федеральній резервній системі США, де очолив дослідницький відділ. Став одним із розробників положення про Міжнародний валютний фонд і Всесвітній банк⁶.

Відтак, Олександр Соломонович до кінця життя був прихильником ідеалів американської свободи і демократії. З поїздки по США він привіз і досвід правової системи, і враження про роботу виправних закладів в Америці. За спогадами сучасників, особливо яскравими були його розповіді про «Реформаторії в Ельмаїрі» і «Дитячу республіку Джорджа»⁷. Адвокат захоплювався гуманним ставленням до злочинців і прагненням не карати, а виправляти їх.

Олександр Соломонович Гольденвейзер мав велику родину. Його нащадки залишили помітний слід як в історії США, так і в історії Росії. Разом з дружиною Софією Григорівною (у дівоцтві Мунштейн) вони виховали шестеро дітей — трьох синів та трьох доньок. Про долю двох старших синів вже йшлося. Наймолодший син Олексій — продовжив справу батька, став адвокатом. Відомий як письменник, видавець, видатний діяч російської еміграції. Трагічно склалася доля двох доньок-близнючок: у 1943 році у Франції вони були арештовані нацистами та загинули в Освенцимі.

Олександр Гольденвейзер виступав як адвокат на політичних процесах В. Є. Малавського (1879), А. І. Богдановича (1883), «Процесі дванадцяти» (1884).

Він віддав чимало сил боротьбі за рівноправ'я євреїв. Зокрема, активно виступав у пресі проти процентної норми для адвокатів-євреїв, адже згідно із

⁴ Гольденвейзер А. А. В защиту права. Статьи и речи. Нью-Йорк, 1952. С. 20.

⁵ Гольденвейзер А. С. Преступление — как наказание, а наказание — как преступление: мотивы Толстовского «Воскресения». Киев, 1911.

⁶ Будницкий О. В., Полян А. Л. Русско-еврейский Берлин (1920 — 1941). М.: Новое литературное обозрение, 2013. 196 с.

⁷ Винавер Р. Г. Воспоминания // Архив еврейской истории. Т. 7. Под ред. О. В. Будницкого. М.: РОССПЭН, 2012. С. 11 — 134.

російським імперським законодавством була встановлена гранична кількість осіб іудейського віросповідання в адвокатурі. Так, для адвокатів Варшавського, Київського і Одеського судових округів — ця норма була не більше 15 %, для Петербурзького і Московського — 10 % і 5 % — для решти округів Російської імперії. У 1897 році О. Гольденвейзер виступив з гарячим памфлетом у журналі «Северный вестник» проти обмеження доступу євреям у адвокатуру⁸.

О. С. Гольденвейзер користувався величезною популярністю серед євреїв Києва, оскільки не раз брався захищати їх у цивільних позовах. Брав участь він і у справі єврея Бейліса, проти якого чорносотенна прокуратура і залежний від уряду суд висунули звинувачення у ритуальному вбивстві. Адвокат був задіяний в організації захисту Бейліса. На думку сучасників, ця справа хоча й закінчилася виправданням Бейліса, коштувала життя Олександрі Соломоновичу Голь-

денвейзеру. Нервова напруга і переживання під час судового процесу призвели до інсульту, а через рік і смерті адвоката 24 травня 1915 року.

На могилі Олександра Соломоновича Гольденвейзера, яка 105 років тому з'явилася у травневому Києві, на величому пам'ятнику з коштовного лабрадориту було викарбовано напис — «Злочин і покарання ростуть на одному стеблі». У цій фразі — суть професійної і життєвої філософії знаменитого адвоката і вченого — гуманізм і людяність. Запереченням права покарання О. Гольденвейзер керувався протягом всієї своєї 38-річної адвокатської практики, жодного разу не взявши на себе роль обвинувача чи цивільного позивача у кримінальному процесі. На жаль, могила Олександра Соломоновича у Києві не збереглася. Та повинна жити наша пам'ять про першого очільника київських адвокатів, його професіоналізм, благодійництво та милосердя.

⁸ Лещ Ю. И. А. С. Гольденвейзер / История русской адвокатуры. 1864 — 1914: Т. 2: Сословная организация адвокатуры / Под ред. М. Н. Гарнет. Москва, 1916. С. XXI.